

A kincstalálásra vonatkozó szabályozás fejlődése a római császárok rendeleteinek tükrében *

I. ALAPVETÉS

A kincstalálás jogintézménye egyike a romanisztika legtöbbet vitatott témaköreinek – írja a kincstalálás kérdéskörét újabban monografikus keretek között feldolgozó spanyol romanista, Alfonso Agudo Ruiz, aki könyvében részletesen elemzi a kincstalálással kapcsolatos császári rendeleteket is.¹

Érdemesnek tűnik a kincstalálás császárkori római jogi szabályozásának történetével legalább egy önálló tanulmány keretében foglalkozni, már csak azért is, mert a hazai romanisztika eddig kevés teret szentelt e problémakörnek.

Tanulmányunkban a kincstalálás eredetileg tisztán magánjogi, a Hadrianus utáni császári rendeletek tükrében azonban egyre több közjogi elemmel bővülő, végül pedig a klasszikus jog koncepciójához visszatérő szabályozásának izgalmas fejlődését kívánjuk áttekinteni Hadrianustól Iustinianusig. Épp emiatt – a kincstalálásra vonatkozó császárkori római jogi szabályok sokszor vegyes (egyaránt magánjogias és közjogias) jellegére tekintettel – a császári rendeletek vizsgálata izgalmas tudományos kérdés is. Nézetünk szerint ugyanis a kincstalálásra vonatkozó modern jogi szabályozás ma sem tükrözhet tisztán magánjogias vagy közjogi megközelítést – a kincstalálásra vonatkozó szabályozásban sokkal inkább a magánjog(i) és a közjog(i megközelítés) egysége kell, hogy tükröződjön, ami e tekintetben bizonyos szintű revízióra is sarkallhat a magánjognak és a közjognak a romanista jogcsaládhoz tartozó jogrendszerekben működő jogászok számára máig fundamentális jelentőségű distinkciójának hangsúlyozását illetően.

II. HADRIANUS CSÁSZÁR KINCSTALÁLÁSRÓL SZÓLÓ RENDELETE

A kincstalálásra vonatkozó császári rendeletek körében messze a legjelentősebb és a legnagyobb hatású szabályozást Hadrianus császár *constitutio*ja valósította meg. Hadrianus rendelete egyfajta közvetítő megoldást (*media sententia*)² intézményesített az egymástól

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Agudo Ruiz, 2005, 25.

² Vö. Kaser – Knütel, 2014²⁰, 150.

igencsak eltérő római jogtudósi álláspontok között – történetesen, hogy kié legyen a kincs: a telek tulajdonosáé vagy a megtalálójé. Kincstalálásról mint önálló tulajdoni szerzőismódról is valószínűleg csak Hadrianus korától kezdve beszélhetünk a római jogban; nem véletlenül írja a nagy olasz romanista, Bonfante is, hogy a kincstalálás hadrianusi szabályai a kincsre vonatkozó legrégebbi olyan szabályozást jelentik a jogi források körében, amelyről biztos és precíz ismeretekkel rendelkezünk.³

Erről a híres rendeletről már a Historia Augusta cím alatt ismert, császárokról írott életrajzokat tartalmazó műben is tudósít Hadrianus életútjának ismertetése kapcsán a császár életrajzírójának feltüntetett Aelius Spartianus,⁴ mégpedig a következőképpen: „*De thesauris ita cavit, ut, si quis in suo repperisset, ipse potiretur, si quis in alieno, dimidium domino daret, si quis in publico, cum fisco aequabiliter partiretur.*” (Vita Hadr. 18, 6)

Vagyis, ha valaki saját földjében talál kincset, a kincs tulajdonjoga teljes egészében őt illeti meg; ha viszont valaki idegen telekben talál kincset, annak fele (*dimidium*) a telek tulajdonosát illeti; amennyiben pedig valaki közterületen talál kincset, a kincstárral kell hasonlóképpen osztozkodnia, vagyis ez esetben a kincs tulajdonjogának fele a találót, fele pedig a kincstárat illeti meg.

Ez a rendelet – ahogy Knütel is írja – minden valószínűség szerint egy új megoldást intézményesített; erre látszik utalni az is, hogy maga a Historia Augusta c. mű is tudósít róla.⁵ Nem tudjuk viszont – teszi hozzá Knütel –, hogy miképpen döntötték el ezeket az eseteket Hadrianus előtt.⁶

Magának a hadrianusi rendeletnek a típusa egyébként ismeretlen; Guarino⁷ szerint valószínűleg *edictum* lehetett, Visky azonban úgy vélekedik, hogy a szabályozás valószínűleg *senatus consultum* alakjában jelent meg, amelynek kezdeményezője a császár volt.⁸ Knütel nem foglal állást a kérdésben.⁹

A rendelet tartalmát közelebbről a iustinianusi Institutiókból ismerjük; az idevonatkozó híres, az Inst. 2, 1, 39 alatt fölvetett szöveggel alább, a iustinianusi jogról szóló részben

³ Bonfante, 1968, 130.

⁴ Az egyes életrajzok szerzőiként feltüntetett történetírók minden bizonnyal nem léteztek (így Aelius Spartianus sem). Hahn, 1968, 16sk. is felhívja a figyelmet arra, hogy a Historia Augusta „jelenlegi formájában nem az egyes életrajzok címében megjelölt szerzőktől származik, hanem jóval később keletkezett, és pedig mindenképpen a 370 körüli évek után”. A mű, miként Hahn kifejti, korábbi forrásokon alapul, amit egy későbbi szerkesztő „egységbe illesztett”, átdolgozott és kiegészített – ez a szerkesztő azonban saját személyét és tevékenységét szándékosan eltitkolta az olvasók elől.

⁵ Knütel, 1999, 571.

⁶ Uo.

⁷ Guarino, 2001¹², 651.

⁸ Visky, 1982, 127.

⁹ Knütel, 1999, 57sk. Az egész kérdéskörhöz ld. részletesen Bonfante, 1968, 131.

foglalkozunk részletesebben. E helyütt csak annyit szeretnénk még megjegyezni, hogy – miként Nörr¹⁰ is írja – a hadrianusi szabályozás jelentette (kisebb változtatásokkal ugyan) a kincstalálásra vonatkozó kései klasszikus és a posztklasszikus jogi szabályozás alapját is, valamint, tegyük hozzá, számos modern polgári törvénykönyvben is (természetesen a iustinianusi Institutiók közvetítésével) a Hadrianus-féle szabályozás él tovább mind a mai napig.

III. A HADRIANUSI SZABÁLYOZÁS KÖZJOGI KORLÁTOZÁSA MARCUS AURELIUS IDEJÉN: A FISCUS TULAJDONSZERZÉSE A KINCSEN

A következő, Callistratustól származó forrásszöveg¹¹ tanúsága szerint a hadrianusi szabályt a szövegben *divi fratres*nek nevezett császárok: Marcus Aurelius és társcsászára, Lucius Verus a későbbiekben úgy módosították, hogy valamennyi forgalmon kívüli dologban talált kincs tulajdonjogának fele a kincstárat illeti meg: „*Si in locis fiscalibus vel publicis religiosisve aut in monumentis thesauri reperti fuerint, divi fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur. Item si in Caesaris possessione repertus fuerit, dimidiam aequae partem fisco vindicari.*” (Call. D. 49, 14, 3, 10)

E forrásszöveg tanúsága szerint tehát Marcus Aurelius és Lucius Verus császárok akként rendelkeztek, hogy aki kincstári földben, közterületen, temetkezési helyen vagy emlékműben talált kincset, annak fele (*dimidia pars*) a *fiscus*t illeti meg, amennyiben pedig a császár földjén találtak kincset, úgy hasonlóképpen annak fele a *fiscus*t illeti meg.

Ez utóbbi szabályhoz kapcsolódik az idézett Callistratus-szöveg folytatása is: „*Deferre autem se nemo cogitur, quod thesaurum invenerit, nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur. Qui autem, cum in loco fisci thesaurum invenerit, partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere.*” (Call. D. 49, 14, 3, 11)

Senki sincs tehát arra kényszerítve, hogy kiadja a megtalált kincset, hacsak nem illeti meg a *fiscus*t is egy rész a kincsből. Nyilván azokról a kincsekről van itt szó – utalva itt a Call. D. 49, 14, 3, 10 alatt felvett szövegben foglaltakra –, amelyeket a találó nem kincstári földben, közterületen, temetkezési helyen vagy emlékműben talált, vagyis amelyek a találót illetik. A kincstári földben talált kincs fele azonban, mint láttuk (*dimidia pars*, Call. D. 49, 14, 3, 10), a *fiscus*t illeti. Amennyiben a találó nem adná ki, „elsikkasztaná” a *fiscus*t megillető

¹⁰ Ld. még Nörr, 1972, 15.

¹¹ Az itt hivatkozott Callistratus-helyekhez ld. Busacca, 1991, 133skk.; Agudo Ruiz, 2005, 95skk.; Klingenberg, 2011, 242sk.

részt a kincsből, úgy az egész kincs kiadására kényszerítik, vagyis elveszíti az egyébként neki járó részt is.

A talált kincset – mivel annak egy részére immár az államkincstár is igényt tart – természetesen be kellett jelenteni a *fiscus*nak. Ennek megfelelően Callistratus a *fiscus* részére történő bejelentési kötelezettségek vonatkozásában – egyebek mellett – kifejezetten említi a kincstalálást is: „*Variae causae sunt, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet... vel quod dicatur quis thesaurum invenisse...*” (Call. D. 49, 14, 1 pr.)¹²

Ezek a szabályok egyértelműen a kincstalálás eredendően tisztán magánjogi szabályozásának „közjogiasodását” mutatják.

IV. ALEXANDER SEVERUS KINCSTALÁLÁSSAL KAPCSOLATOS RENDELETE

A 222 és 235 között uralkodó Alexander Severus császár kincstalálással kapcsolatos rendeletéről a császár életrajzának szerzőjeként feltüntetett Aelius Lampridiustól¹³ van tudomásunk a Historia Augusta c. műből: „*Thesaurus reppertos iis qui reppererant donavit et, si multi essent, addidit his eos quos in suis habebat officiis.*” (Vita Alex. 46, 2)¹⁴

Eszerint a császár a megtalált kincseket azoknak ajándékozta, akik azokat megtalálták, de ha a kincs túl nagy értékű volt, akkor a császár azoknak is adott belőle, akik az ő hivatalaiban dolgoztak. A császár tehát a kincs egy részét a megtalálónak adta, amennyiben azonban a kincsek „*multi essent*”, azaz túlságosan értékesek volnának, abból a császár saját tisztviselőinek is juttatott.

E szabályozás háttéréről és részletes tartalmáról azonban nincsenek további információink, így mindezek tekintetében csak hipotézisekre vagyunk utalva. A jogi forrásokban nem is szerepel Alexander Severus császár által ilyen tartalommal kibocsátott *constitutio*, amelynek rendelkezése furcsának tűnhet, tekintettel arra, hogy – miként arra Bonfante¹⁵ rámutat – az abban olvashatók egyáltalán nem egyeztethetők össze a kor neves jogtudósaitól (Callistratustól, Ulpianustól és Tryphoninustól) származó forrásszövegekben foglaltakkal. A szöveg valóban meglehetősen homályos, és ennek megfelelően annak értelmezését illetően a szakirodalomban is eltérő nézetek láttak napvilágot. Busacca¹⁶ szerint

¹² Ld. ehhez Agudo Ruiz, 2005, 103.; Klingenberg, 2011, 239.

¹³ Itt is utalunk arra, amit már fentebb is konstatáltunk, ti. hogy amint az egyes életrajzok szerzőiként feltüntetett történetírók, úgy minden bizonnyal Aelius Lampridius sem volt létező személy.

¹⁴ Ehhez a viszonylag kevésbé ismert szöveghez ld. Agudo Ruiz, 2005, 106sk., ill. az ott hivatkozott szakirodalmat is.

¹⁵ Bonfante, 1968, 135.

¹⁶ Busacca, 1991, 154. idézi: Agudo Ruiz, 2005, 106.

pl. Alexander Severusnak a kincset megtaláló személy fontosságát kihangsúlyozó rendelete valódi módosítást jelentett az addigi rezsimhez képest, amely egészen Diocletianusig hatályban maradt. Ez a módosítás szerinte Paulus befolyását mutatja, aki éppen ebben az időben töltötte be a *praefectus praetorio* hivatalát.

A szöveg mindazonáltal nagyon vitatott, és a magunk részéről nem is szeretnénk esetleg spekulatívnak tűnő megállapításokat tenni a rendelet vélt tartalmával összefüggésben. Milyen értékű kincsekről is van szó? Saját vagy idegen telekben talált kincsről beszél-e a szöveg? Milyen arányban részesedtek a hivatalnokok a kincsből, mely hivatalnokok részesedhettek a kincsből? Miképpen viszonyulhatott Alexander Severus rendelete a korábbi, a *fiscus* számára a kincsből meghatározott részt juttató császári rendeletekhez képest, amennyiben forgalmon kívüli dologban talált valaki kincset? Meddig lehetett hatályban a rendelet, egyáltalán: az utókor miképpen viszonyult hozzá? (Feltűnő ugyanis, hogy a jogi források nem tudósítanak róla, így föltehető, hogy nem lehetett sokáig hatályban.)

Mindez csupán néhány a szöveg kapcsán felmerülő sok olyan kérdés közül, amit a „forrásbázis”, azaz a rendelkezésünkre álló egyetlen, rövid és nem is a jogi irodalomból származó szöveg tükrében sajnos nem tudunk megválaszolni.

V. CSÁSZÁRI RENDELETEK A POSZTKLASSZIKUS KORBÓL

A posztklasszikus korban számos további, egymáshoz képest jól láthatóan eltérő jogpolitikai indokok által vezérelt császári rendelet született a kincset megtaláló személy kincsen történő tulajdonszerzésére vonatkozóan.

a) Constantinus császár 315-ben kelt rendelete szerint a megtalált kincs fele a találót illeti meg, feltéve, hogy az, aki „kincset talált, önként ajánlotta fel azt a *fiscus*nak”: „*Quicumque thesaurum invenerit et ad fiscum sponte detulerit, medietatem consequatur inventi, alterum tantum fisci rationibus tradat, ita tamen, ut citra inquietudinem quaestionis omnis fiscalis calumnia conquiescat. Haberi enim fidem fas est his, qui sponte obtulerint quod invenerint. Si quis autem inventas opes offerre noluerit et aliqua ratione proditus fuerit, a supra dicta venia debebit excludi.*” (CTh. 10, 18, 1)

A kincs tulajdonjogának felére tehát az jogosult, aki a kincstalálásról önként (*sponte*) tett bejelentést, és a kincs felét a *fiscus*nak átadta; ahogy a szöveg fogalmaz: „akik önként felajánlották, amit megtaláltak” („*qui sponte obtulerint quod invenerint*”). Amennyiben ezt a találó elmulasztotta, nem tarthat igényt a kincs tulajdonjogának felére.

A szöveg annyiban homályos, hogy nem lehet tudni, milyen kincsről is van szó, pontosabban, hogy hol (milyen telken) találták a kincset; ennek megfelelően a szakirodalom a textust igencsak eltérően értelmezi.¹⁷ Ha a szöveg értelmezése során premisszaként elfogadjuk, hogy a rendelet minden telekre vonatkozik, valamint a közjogi jellegű szabályokat a szövegről lehántjuk, és kihámozzuk abból a számunkra lényeges jogtételt, ill. az a mögött megbúvó megfontolást, azt láthatjuk, hogy Constantinus rendelete tkp. a hadrianusi rezsimhez való visszatérést jelentette, miszerint a kincs fele a találóé; erre a római jogi tankönyvirodalomban Talamanca mutat rá.¹⁸

b) Gratianus, Valentinianus és Theodosius császárok 380-ban kibocsátott rendelete alapján a kincs a találót illeti meg akkor is, ha azt más telkén találta, feltéve, hogy nem vezette a kincs felkutatásának szándéka; a kincs egynegyedét (*quarta*) viszont át kell engednie az ingatlan tulajdonosának: „*In hac tamen naturali aequitate animadvertimus quoddam temperamentum adhibendum, ut, si cui in solo proprio huius modi contigerit, integro id iure praesumat; qui in alieno, in quartam repertorum partem eum, qui loci dominus fuerit, admittat. Ne tamen per hanc licentiam quisquam aut aliena effodiat, aut in locis non sui iuris per famam suspecta rimetur.*” (CTh. 10, 18, 2)

Ami a szövegben olvasható – és az alább idézett, Hadrianus rendeletéről tudósító Inst. 2, 1, 39-ben is olvasható – *naturalis aequitas* kitételt illeti, láthatjuk, hogy a természetes méltányosságra történő utalással a kincstalálással összefüggésben már Iustinianus előtt, a CTh. 10, 18, 2 alatt fölvetett *constitutio* szövegében is találkozunk (a *Historia Augustában* [Vita Hadr. 18, 6] olvasható szöveg ezt a kitételt nem tartalmazza, igaz, ott nem is jogi forrásról van szó). Ha e szöveg eredetiségét elfogadjuk, úgy leszögezhetjük, miszerint e kifejezést már a Iustinianus előtti források is használták, a klasszikus kori jogi szövegek között azonban a kincs fogalmával összefüggésben ez a kitétel még nem bukkan fel.¹⁹

c) Mindössze tíz évvel később, Valentinianus, Arcadius és Theodosius császárok 390-ben kibocsátott *constitutiójának* tanúsága szerint viszont a kincs teljes egészében a találót illeti; ahogy a szöveg ünnepélyesen, már-már patetikus stílusban, azonban (és sajnos számunkra ez a lényeg) igen szűkszavúan fogalmaz: azokat, akik (a „*suadente numine*” kitétel szabad fordításában) „isteni sugallat” vagy a „szerencse által vezérelve” („*ducente fortuna*”) „kincseket találtak, a megtalált dolgok által megörvendeztetve lenni megfélemlítés

¹⁷ Az e tekintetben releváns szakirodalomra nézve ld. Agudo Ruiz, 2005, 108skk.

¹⁸ Talamanca, 1990, 416: „... Costantino ritorna esplicitamente alla regolamentazione adrianea”.

¹⁹ Ehhez a forrásszöveghez ld. Agudo Ruiz, 2005, 110skk., valamint az ott hivatkozott szakirodalmat. Vö. legújabbán Klingenberg, 2011, 241.

nélkül engedjük”: „*Eos, qui suadente numine vel ducente fortuna thesauros reppererint, reppertis laetari rebus sine aliquo terrore permittimus.*” (CTh. 10, 18, 3)

A textus igen tömör szövegezésű, hiszen a kincstalálás tényállási elemei közül kizárólag az *inventort* említi; kétségtelen ugyanakkor, hogy a szöveg a találó igényét semmilyen vonatkozásban nem korlátozza.²⁰ Plauzibilisnek tűnik Mayer-Maly álláspontja, aki szerint valószínű, hogy a szövegnek csak az a része maradt ránk, amely a saját telken történő kincstalálásra vonatkozott,²¹ és a magunk részéről valószínűnek tartjuk, hogy az idegen telekben történő kincstalálásra a tíz évvel korábban kibocsátott, a CTh. 10, 18, 2 alatt felvett forrásszöveg szabályai voltak irányadóak e *constitutio* kibocsátását követően is, de ez – a rendelkezésünkre álló kevés forrás tükrében – csupán hipotézis.

d) Leo és Zeno császároknak a *Codex Iustinianus* 10. könyve 15., a kincsekről (*De thesauris*) szóló titulusában fölvet, 474-ben kelt rendelete (C. 10, 15) a hadrianusi szabályozást állította vissza²² két tekintetben is. Egyrészt, mint alább (C. 10, 15, 1, 4) látni fogjuk, a rendelet az idegen telekben talált kincs felét a találónak, másik felét pedig a telektulajdonosnak ítéli, másrészt pedig a saját telekben talált kincset teljes egészében a találónak juttatta. E *constitutio* értelmében a kincsből a kincstárat már nem illeti meg részesedés.

Nem csupán a hadrianusi szabályozás visszaállításáról van azonban szó e *constitutio* esetében, ahogy a tankönyvek (általában igen szűkszavúan) megemlékeznek róla; a rendelet ugyanis további fontos és új, a későbbi korokra is nagy hatást gyakorló szabályokat is megállapított a kincstalálásra vonatkozóan: „*Nam in suis quidem locis unicuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacrificiis aut alia qualibet arte legibus odiosa, thesaurum (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobilia) quaerere et invento uti liberam tribuimus facultatem...*” (C. 10, 15, 1, 1)

Ha tehát valaki saját telkén kincset (vagyis, ahogy a rendelet meghatározza a kincs fogalmát, „olyan ingóságokat, amelyeket ismeretlen tulajdonosaik rejtettek el hosszabb ideje”) keres – hacsak nem követ el tiltott és büntetendő szentségtelenségeket vagy más, törvénytelen mesterkedést – a kincsen a találó tulajdonjogot szerez. Aki tehát a kutatás során „varázsszereket” használt,²³ vagy más szavakkal (ahogy a Honsell – Mayer-Maly – Selb-

²⁰ Vö. Mayer-Maly, 1986, 142.

²¹ Uo. 142. A szöveghez ld. még Agudo Ruiz, 2005, 112sk.

²² Így pl. Kaser, 1975², 289.: „*doch kehrt Leo wieder zur hadrianischen Regelung zurück*”; Bonfante, 1968, 137.; Visky, 1982, 127sk.; Honsell – Mayer-Maly – Selb, 1987, 166.; Lévy – Castaldo, 2002, 538.; Klingenberg, 2011, 241.

²³ Vö. Benedek – Pókecz, 2014², 187.

féle kézikönyv ismerteti a rendelet vonatkozó szövegét): aki „mágikus praktikát” vett igénybe a kincskeresés során,²⁴ nem tarthat igényt a kincs tulajdonjogának rá eső részére.

A *constitutio* a továbbiakban félreérthetetlenül rögzíti, miszerint idegen területeken senki ne merészeljen tiltott módon, a tulajdonos beleegyezése vagy tudomása nélkül, saját nevében elrejtett vagyontárgyak után kutakodni: „*In alienis vero terrulis nemo audeat invitis, immo nec volentibus vel ignorantibus dominis opes abditas suo nomine perscrutari.*” (C. 10, 15, 1, 2)

A találó tehát nem tarthat igényt a kincs tulajdonjogának még egy részére sem, ha a tulajdonos engedélye nélkül kutatott kincs után más telkében, akkor sem, ha a tulajdonos nem egyezett bele, hogy telkén kincs után kutassanak, valamint akkor sem, ha a tulajdonos nem tudott a kutatásról.

Aki pedig e *constitutio* szellemében foglaltak ellenére kutakodva talált kincset idegen helyen, úgy az egész kincsnek a telektulajdonos részére történő átengedésére kényszerítik: „*Quod si nobis super hoc aliquis crediderit supplicandum aut praeter huius legis tenorem in alieno loco thesaurum scrutatus invenerit, totum hoc locorum domino cedere compellatur et velut temerator legis saluberrimae puniatur.*” (C. 10, 15, 1, 3)

Aki tehát e törvény szabálya ellenére jogsértő módon, más telkén talált kincset, azt teljes egészében át kell engednie a telektulajdonos részére. A rendelet továbbá büntetőjogi szankciót is kilátásba helyez, amikor úgy fogalmaz, hogy „jótékony törvényünk megszegőjét meg kell büntetni”.

Végül pedig a *constitutio* úgy rendelkezik, miszerint amennyiben valaki véletlenül más földjén, annak szántása vagy más módon való művelése során – a kutakodás szándéka nélkül – találna kincset, azt felerészben megtarthatja, másik fele pedig a kincstalálás helyének tulajdonosát illeti. „Így ugyanis elérhető, hogy mindenki megkapja azt, ami őt megilleti, és ne vágyódjon másé után”: „*Quod si forte vel arando vel alias terram alienam colendo vel quocumque casu, non studio perscrutandi, in alienis locis thesaurum invenerit, id quod repertum fuerit dimidia retenta altera data cum locorum domino patiatur. Ita enim eveniet, ut unusquisque suis fruatur et non inhiet alienis.*” (C. 10, 15, 1, 4)

Ha tehát valaki véletlenül – tehát amikor a találót nem a „felkutatás vágya” (*studium perscrutandi*) vezette –, idegen helyen talált kincset, a szabályozás értelmében annak fele a találót, másik fele pedig a telek tulajdonosát illeti – vagyis e helyütt az idegen telekben talált

²⁴ Így Honsell – Mayer-Maly – Selb, 1987, 166. Ld. még Mayer-Maly, 1986, 144skk., a rendeletben megfogalmazott „mágiatilalomnak” még az újkorban is konstatálható továbbélésére vonatkozóan is.

kincs tulajdonjogának megosztásáról rendelkező, Hadrianustól származó szabály posztklasszikus kori megfogalmazásával állunk szemben.²⁵

VI. KINCSTALÁLÁS A IUSTINIANUSI JOGBAN

Láttuk, miszerint számos, Hadrianus után keletkezett császári rendelet tükrében tetten érhető, hogy a kincstár változó jelleggel – hol finomabban, hol erőteljesebben, de – általában igényt tartott a kincs tulajdonjogának egy bizonyos hányadára, Hadrianushoz képest sokszor eltérő szabályokat állapítva meg a kincstalálásra vonatkozóan.

A iustinianusi jog viszont Hadrianus álláspontját fogadta el a kincsen történő tulajdonszerzés tekintetében az alábbi híres forrásszöveg tanúsága szerint: „*Thesaurus, quos quis in suo loco invenerit, divus Hadrianus, naturalem aequitatem secutus, ei concessit qui invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro aut in religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco non data ad hoc opera sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit. Et convenienter, si quis in Caesaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Caesaris esse statuit. Cui conveniens est et si quis in publico loco vel fiscali invenerit, dimidium ipsius esse, dimidium fisci vel civitatis.*” (Inst. 2, 1, 39)²⁶

Érdemes mindenekelőtt röviden egybevetni az itt idézett forrásszöveget a fentebb idézett, Hadrianus rendeletéről tudósító szövegben (*Vita Hadr.* 18, 6) foglaltakkal.

Első látásra is feltűnő, hogy a *naturalis aequitas* kitétel a Historia Augustában olvasható szövegben nem szerepel,²⁷ az Inst. 2, 2, 39 alatt fölvetett szövegben viszont igen; ez a kitétel a kincstalálásra vonatkozó szabályok körében valószínűleg posztklasszikus eredetű.²⁸

Jól látható az is, hogy míg a Historia Augusta csupán a „közterületen” talált kincs (ha valaki „*in publico*” [ti. *loco*] talál kincset) jogi helyzetéről tudósít minket, addig az Institutiók már a *locus sacer*ben, a *locus religiosus*ban, a *locus Caesaris*ban, a *locus publicus*ban és a *locus fiscalis*ban való kincstalálásról is szólnak.²⁹

Miként az is feltűnő, hogy a Historia Augusta nem említi a más telkében lévő kincsen történő tulajdonszerzés tényállási elemeként annak véletlen mivoltát; ehhez képest azonban az

²⁵ A C. 10, 15 alatt felvett szövegekre nézve ld. részletesebben, további szakirodalmi hivatkozásokkal Agudo Ruiz, 2005, 109skk.

²⁶ Ehhez a forrásszöveghez ld. behatóan Mayer-Maly, 1983, 126skk.

²⁷ Vö. Agudo Ruiz, 2005, 85.

²⁸ Vö. a fentebb tárgyalt CTh. 10, 18, 2 alatt felvett forrásszövegben foglaltakkal, ahol, mint láttuk, szintén előfordul a *naturalis aequitas* kitétel.

²⁹ Vö. Agudo Ruiz, 2005, 86.

Inst. 2, 1, 39 alatt fölvetett szöveg kifejezetten megkívánja a kincsen történő tulajdonszerzéshez, hogy a kincstalálásra véletlenül kerüljön sor.

A két szöveg egybevetése alapján megállapítható nem is kevés különbség viszont nézetünk szerint valószínűleg nem arra a körülményre vezethető vissza, hogy az Institutiókban olvasható szöveg nem tükrözné egyúttal Hadrianus korának álláspontját is a iustinianusi jog álláspontja mellett, hanem sokkal inkább arra, hogy a Historia Augusta, jóllehet jogi vonatkozásban is jelentős szövegről van szó, nem jogi forrás, szemben a iustinianusi tankönyvvel, amely, jogászai munkáról van szó, természetesen jóval precízebben, a megelőző évszázadok jogfejlődésének eredményeit is hasznosítva ismerteti a kincsen történő tulajdonszerzés szabályait.

Mármost konkrétan az Inst. 2, 1, 39 alatt fölvetett szöveg elemzésére rátérve megállapíthatjuk, hogy ez a rövid textus terjedelméhez képest nem kevés, összesen hét tényállási variációnak nevezhető esetet említ.

a) A természetes méltányosságot (*naturalis aequitas*) követve, amennyiben valaki saját telkén talál kincset, teljes egészében, korlátozás nélkül megszerzi annak tulajdonjogát. A saját telekben lévő kincsen történő tulajdonszerzésnek a véletlenség sem képezi tényállási elemét. (Természetesen egész más a helyzet az idegen telekben talált kincs esetében, amelyen a találó csak akkor szerez felerészben tulajdont, ha a kincset véletlenül találta meg.)

b) Ugyancsak a megtaláló szerez teljes egészében tulajdonjogot a *res sacrá*ban véletlenül talált kincsen, hasonlóképpen

c) a *res religiosá*ban véletlenül talált kincsen is.

d) Aki más telkében („*in alieno loco*”) véletlenül, tehát nem szándékosan kincset keresve talál kincset, úgy a kincs felerészben a találót, felerészben pedig a telek tulajdonosát illeti meg.

e) Ennek megfelelően pedig, aki császári földben („*in Caesaris loco*”) talál kincset, annak fele a találót, fele pedig a császárt illeti.

f) Végül pedig, amennyiben valaki közterületen (*locus publicus*) vagy

g) kincstári földben (*locus fiscalis*) talál kincset, úgy annak egyik fele a találóié, másik fele pedig a *fiscus*é, ill. a *civitas*é.

A Hadrianustól származó tiszta, klasszikus szabályozást tehát – Leo és Zeno császárok részben hasonló célú, fentebb ismertetett rendeletét követően, több mint fél évszázaddal később – Iustinianus állította ismételten vissza. Érdekes rámutatni arra, hogy a iustinianusi

tankönyv csupán Hadrianus rendeletére utal, a hadrianusi szabályozást már korábban helyreállító Leo és Zeno császárok rendeletére viszont nem.³⁰

A kincstalálásra vonatkozó szabályokat lényegében ugyanígy ismerteti Theophilus görög nyelvű Institutio-parafrázisa is (*paraphr. inst.* 2, 1, 39).

VII. KONKLÚZIÓ

Nyilvánvaló, hogy az olykor esetleg felbecsülhetetlen értékű kincsleletek tulajdonjogát napjainkban már nem lehet minden további nélkül a találónak vagy a telektulajdonosnak juttatni. A hadrianusi-iustinianusi szabályt így a maga idejében és kontextusában lehet és kell megítélni, ill. értékelni: a klasszikus római jog idejében és kontextusában.

Megint csak a maga korában kell megítélni a közjogias elemek egész sorát felvonultató, fentebb idézett császári rendeletekben foglalt szabályokat is, amelyek szabályozási technikája ugyanakkor – bizonyos értelemben – igen érdekes példaként szolgálhat manapság is.

A kincstalálás szabályrendszere ugyanis napjainkban sem csupán egy közönséges magánjogi tulajdoni szerzősmód szabályainak összessége, hanem egy tulajdoni korlátozásokkal átítatott, közjogi jellegű normaanyag is részét képezi annak. A kincstalálásra vonatkozó modern szabályozás nézetünk szerint komplex és egységes jogi – és nem külön magánjogi, ill. közjogi – megközelítést, ill. szemléletmódot kíván. Bár a közjog és a magánjog szembeállítása valóban fontos a joganyag rendszerezése céljából, és igen mélyen, szinte kitörölhetetlenül benne van a romanista jogcsaládhoz tartozó jogrendszerekben működő jogászok gondolkodásában, azért e kategóriapár jelentőségét eleve nem szabad túlhangsúlyozni,³¹ a kincstalálásra vonatkozó szabályozásban pedig nézetünk szerint éppen a magánjog(i) és a közjog(i megközelítés) egysége kell, hogy tükröződjön.

Bizonyos szempontból adekvát példáját adják ennek a vegyes jellegű szabályozásnak a tanulmányban röviden elemzett császári *constitutió*kban foglalt egyes rendelkezések is, amelyekben – igaz, más indíttatásból, mint amit a konklúziók között, a modern kincstalálási szabályokat jogpolitikailag értékelve megfogalmaztunk – több tekintetben szintén a magánjogias és a közjogias megközelítés egysége látszik tükröződni.

IRODALOM

³⁰ Vö. Bonfante, 1968, 137.

³¹ A jogrendszer közjogra és magánjogra tagozódásának problémájához ld. a hazai szakirodalomból Hamza, 2005.

- Agudo Ruiz, A. (2005): *Régimen jurídico del tesoro en Derecho romano*. Madrid.
- Benedek F. – Pókecz Kovács A. (2014²): *Római magánjog*. Budapest–Pécs.
- Bonfante, P. (1968): *Corso di diritto romano. La proprietà*. II/2. Milano.
- Busacca, C. (1991): *Qualche osservazione sulle innovazioni introdotte dai Divi Fratres nel regime giuridico del tesoro*. Studi in onore di Angelo Falzea. IV. Milano.
- Guarino, A. (2001¹²): *Diritto privato romano*. Napoli.
- Hahn I. (1968): A „felséges történet”. In: Ferenczy E. (szerk.): *Historia Augusta*. Válogatás. Budapest.
- Hamza G. (2005): *A modern jogrendszer tagozódása és a római jogi tradíció*. Állam- és Jogtudomány. 46/1-2.
- Honsell, H. – Mayer-Maly, Th. – Selb, W. (1987): *Römisches Recht*. (Aufgrund des Werkes von Jörs, P. – Kunkel, W. – Wenger, L.). Berlin–Heidelberg–New York.
- Kaser M. (1975²): *Das römische Privatrecht*. II. München.
- Kaser, M. – Knütel, R. (2014²⁰): *Römisches Privatrecht*. München.
- Klingenberg, G. (2011): Der „Angeber“ beim Schatzfund. In: Harrer, F. – Honsell H. – Mader, P. (Hrsg.): *Gedächtnisschrift für Theo Mayer-Maly*. Wien.
- Knütel, R. (1999): Von schwimmenden Inseln, wandernden Bäumen, flüchtenden Tieren und verborgenen Schätzen. In: Zimmermann, R. – Knütel, R. – Meincke, J. P. (Hrsg.): *Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik*. Heidelberg.
- Lévy, J.-Ph. – Castaldo, A. (2002): *Histoire du droit civil*. Paris.
- Mayer-Maly, Th. (1983): Der Schatzfund in Justinians Institutionen. In: Stein, P. – Lewis, A. D. E. (ed.): *Studies in Justinian's Institutes in Memory of J. A. C. Thomas*. London.
- Mayer-Maly, Th. (1986): Ducente fortuna. In: Bagnall, R. S. – Harris, W. V. (ed.): *Studies in Roman law in memory of A. Arthur Schiller*. Leiden.
- Nörr, D. (1972): *Ethik von Jurisprudenz in Sachen Schatzfund*. Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano 'Vittorio Scialoja'. 75.
- Talamanca, M. (1990): *Istituzioni di diritto romano*. Milano.
- Visky K. (1982): *Kincs és kincstalálás*. Jogtudományi Közlöny. 37.